

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Dominiki Zwęglinskiej-Gałeckiej
Gentryfikacja wsi w Polsce: znaczenie i skutki procesu, Warszawa 2022, s.
221, promotor: Prof. dr hab. Maria Halamska**

1. Informacje ogólne

Rozprawa doktorska Pani mgr Dominiki Zwęglinskiej-Gałeckiej jest poświęcona analizie procesu przemian dokonujących się na wsi, określanych mianem gentryfikacji. Autorka podjęła nie tylko trud opisanego zjawiska, sposobu jego definiowania na gruncie socjologii i dyscyplin pokrewnych, zaawansowania procesu na świecie i w Polsce, ale pokusiła się także o wyodrębnienie jego cech uniwersalnych i specyfiki oraz poddała analizie ekonomiczne, społeczne i kulturowe konsekwencje. Zakres szczegółowych analiz ograniczono do obszarów wiejskich Polski. Na uwagę zasługuje odwaga intelektualna Doktorantki, która podjęła temat słabo rozpoznany przez nauki społeczne, zrealizowała go z należytą starannością i dbałością o warsztat metodologiczny.

Wybrana problematyka badawcza i przedmiot badań sytuują rozprawę w obszarze badawczym socjologii, przemian społecznych wsi, przemian struktury społecznej wsi i wiejskiego stylu życia.

Treść rozprawy podzielono na sześć rozdziałów, zawierających zróżnicowane treści merytoryczne, ściśle powiązane z podjętą problematyką, opatrzone krótkim Wstępem, Zakończeniem, Bibliografią oraz Spisami tabel i wykresów. Struktura pracy jest więc uporządkowana, logiczna i spełnia wymagania formalne stawiane pracom doktorskim.

2. Cele i przedmiot rozprawy

Cel rozprawy ma charakter poznawczy, został jasno sformułowany i określono go w następujący sposób:

„Celem pracy jest charakterystyka procesu gentryfikacji wsi w Polsce, polegająca na ukazaniu jej przestrzennego zasięgu oraz konsekwencji gospodarczych, społecznych i kulturowych” (s.

58). Autorka dokonała też jego szczegółowego i precyzyjnego przedstawienia na s. 58-61 rozprawy, opisując swoisty sposób konceptualizacji i realizacji w pracy. Stworzyło to spójne ramy analityczne, porządkujące treść rozprawy, które wieńczą sformułowane pytania badawcze, w liczbie 6. Ich brzmienie nie budzi zastrzeżeń. Jak napisano na s. 61, postępowanie to jest „podporządkowane próbie holistycznej charakterystyki procesu gentryfikacji wsi w Polsce”. W moim przekonaniu, niezbyt szczęśliwie użyto tu określenia „charakterystyka” w odniesieniu do procesu społecznego, które kojarzy się z charakterystyką postaci, jakie przygotowywano na języku polskim. Lepiej brzmiałoby może „opis”, „analiza”, jako określenie bliższe językowi dyscypliny, w której przygotowano pracę. Jednakże ta drobna usterka nie dyskwalifikuje całości dzieła. Cel pracy ma charakter poznawczy, co jest w pełni uzasadnione dotychczasowym stanem badań nad gentryfikacją i czego Autorka jest w pełni świadoma. Praca dotyczy obszarów wiejskich w Polsce i ich przemian, które są bezpośrednim przedmiotem pracy.

3. Dobór, analiza i interpretacja źródeł

Praca jest oparta na różnego rodzaju źródłach zastanych, które obejmują bogatą i wszechstronną literaturę przedmiotu polsko i anglojęzyczną, dane statystyczne oraz ilościowe wyniki badań, które mgr Zwęglińska-Gałęcka poddała własnemu opracowaniu. Pochodzą one z dostępnych baz danych GUS oraz *Diagnozy Społecznej*. Autorka szczegółowo je opisała wraz z uzasadnieniem dokonanego wyboru na stronach 61-64 rozprawy. Dobór ten nie budzi zastrzeżeń. Mgr Zwęglińska-Gałęcka starała się wykorzystać różnego rodzaju źródła danych, aby uzyskać możliwie wszechstronny obraz procesu gentryfikacji, odwołując się do triangulacji metod, co pozwoliło opracować wskaźniki statystyczne cech badanego zjawiska.

Treść recenzowanej pracy dowodzi, że zamiar ten został zrealizowany z powodzeniem. Jak trafnie stwierdziła mgr Zwęglińska-Gałęcka na s. 65, większość badań nad gentryfikacją ma charakter *case studies*. Uzasadnione było więc odwołanie się do metody rozszerzonego przypadku, która pozwoliła wyodrębnić z cech unikalnych przedmiotu badań treści ogólne, połączyć poziom mikro i makro analizy oraz przeszłość z teraźniejszością. Istotą tej metody, wypracowanej przez szkołę brytyjskiej antropologii społecznej, jest przyczynowe połączenie i porównanie przypadków oraz analizowanie poszczególnych przypadków w powiązaniu z innymi i dokonywanie uogólnień. Efektem było wyodrębnienie

wiązki zjawisk, które uznano za korelaty gentryfikacji. Szczegółowe ich wyliczenie znajduje się na s. 65 rozprawy.

Wskaźniki te zostały wykorzystane do opracowania indeksu gentryfikacji wsi, którego konstrukcja jest poprawna i nie budzi zastrzeżeń. Ze względu na charakter analizowanych danych, dane ilościowe, są one prezentowane w formie tabelarycznej oraz przy pomocy wykresów, które zostały poprawnie opisane i zinterpretowane, a ich spis zamieszczono na końcu pracy.

Konstruując schemat analityczny ekonomicznych, społecznych i kulturowych konsekwencji gentryfikacji Autorka odwołała się do założeń metody porównawczej. Przedmiotem porównań były zestawy wskaźników, wyodrębnione przez mgr Zwęglińską-Gałęcką dla grupy powiatów zgentryfikowanych i niezgentryfikowanych, co umożliwiło określenie dystansu dzielącego te powiaty ze względu na stopień zaawansowania procesu gentryfikacji.

Autorka jasno zaznaczyła, że praca opiera się na źródłach zastanych (s. 61), które szczegółowo opisała, tymczasem w Aneksie do pracy zamieszczono dwa narzędzia badawcze, Kwestionariusz gospodarstwa domowego oraz Kwestionariusz indywidualny, co sugeruje stworzenie i wykorzystanie źródeł wywołanych w procesie badawczym. Bardzo proszę o wyjaśnienie tej kwestii.

4. Treść rozprawy i uwagi krytyczne

Treść rozprawy podzielono na sześć rozdziałów, z których większość kończy się krótkim podsumowaniem. Rozdział pierwszy ma charakter konceptualizacyjny, przedstawia charakterystykę procesu gentryfikacji oraz jego zaawansowanie na obszarach wiejskich na świecie i w Polsce. Na tej podstawie Autorka wyodrębniła cechy uniwersalne i specyficzne procesu. Liczne odwołania do bogatej literatury przedmiotu dokumentują zgromadzoną wiedzę Doktorantki na temat gentryfikacji wsi oraz umiejętne wykorzystanie dostępnych źródeł i ich krytyczną analizę. Rozdział jest bogaty w informacje, uporządkowany i prezentuje istotne dla przedmiotu rozprawy zagadnienia.

Rozdział drugi poświęcono zagadnieniom metodologicznym pracy. Autorka przedstawiła dwa schematy wyjaśniania procesu gentryfikacji, odwołujące się do dwóch

różnych koncepcji teoretycznych. Pierwsza koncentruje się na przemianach struktur gospodarki wiejskiej związanych z dezagrariacją i malejącym znaczeniem rolnictwa. Prowadzi to do zmiany struktury klasowej i tworzenia się na wsi społeczeństwa post-agrarnego, dla którego ziemia i kultura materialna związana z rolnictwem zyskuje inny walor, pozaprodukcyjny (s.47).

Druga koncepcja wyjaśniająca gentryfikację, koncepcja kulturowa, podkreśla znaczenie tzw. „gentryfierów”, którzy przynoszą odmienny od autochtonicznego system wartości i styl życia. Jego upowszechnienie się w społecznościach wiejskich powoduje zmiany. Ważny jest kapitał kulturowy, który wnoszą „gentryfierzy”, gdyż to oni właśnie wzbogacają kapitał ludzki, społeczny i kulturowy społeczności wiejskich. Uległ on zubożeniu na skutek migracji wywołanych procesem industrializacji. Wzmocnienie różnych kapitałów w społecznościach wiejskich powoduje „rekompozycję wiejskiej tkanki społecznej” (s.48) i prowadzi do różnicowania się tych społeczności. Autorka wykorzystała obie koncepcje do analizy gentryfikacji wsi w Polsce. Uważam to za wybór uzasadniony i trafny. Pozytywnie także oceniam podejmowane w tym rozdziale dyskusje i krytyczne analizy literatury przedmiotu, zarówno polskiej, jak i zagranicznej.

Mam natomiast wątpliwości odnośnie tezy o śmierci klas, sformułowanej na s. 47. Inne teorie wskazują raczej na ich trwałą obecność i rosnące nierówności społeczne. Takie określenia jak „gentryfierzy”, które zapewne stały się już elementem nowego języka, wykorzystywanego przez badaczy gentryfikacji, wymagają namysłu nad tym, czy są one konieczne? Czy nie można pokusić się o znalezienie jakiegoś terminu opisowego? Podobne wątpliwości zgłaszam wobec terminu „robotniczenie” (s. 35).

W rozdziale trzecim przedstawiono zasięg procesu gentryfikacji wsi w Polsce. Jako punkt wyjścia analizy Autorka wykorzystała wiele interesujących wniosków i spostrzeżeń sformułowanych na podstawie literatury przedmiotu oraz wyników innych badań. Następnie wyodrębniła korelaty gentryfikacji i opisała stan obecny oraz dynamikę procesu. Odpowiednio dobrała też wskaźniki gentryfikacji i skonstruowała indeks. Wyniki analiz przedstawiono na mapach, które w sposób czytelny i przejrzysty ilustrują przestrzenny zasięg badanego procesu. Pozwoliło to sformułować wniosek o wysokim natężeniu gentryfikacji wsi w jednostkach przestrzennych zlokalizowanych w pobliżu dużych miast. Rozdział jest bogaty

w informację i jest swoistą klamrą spinającą rozważania teoretyczne z analizami empirycznymi, zamieszczonymi w kolejnych rozdziałach.

Pozostałe trzy rozdziały, czwarty, piąty i szósty są poświęcone analizie ekonomicznych, społecznych i kulturowych konsekwencji gentryfikacji wsi. Na uwagę zasługuje analiza ekonomicznych konsekwencji procesu gentryfikacji i zmian w gospodarce lokalnej z tym związanych, które prowadzą do rozwoju gospodarki usług na wsi, w miarę malejącego znaczenia rolnictwa. Dobrze udokumentowane są zmiany struktur zatrudnienia w powiatach zgentryfikowanych i niezgentryfikowanych (s.97). Dane te pokazują, jak struktura zatrudnienia w powiatach zgentryfikowanych zbliża się do struktury zatrudnienia w całym kraju. Jak pisze Autorka: „Agrarność wiejskiej gospodarki w powiatach podlegających procesowi gentryfikacji wsi została zastąpiona przez rozwój wielofunkcyjny” (s. 111).

Společne konsekwencje procesu gentryfikacji wsi w Polsce omówiono w rozdziale piątym. Należą do nich przemiany struktury społecznej wsi, przemiany zbiorowości lokalnych, przebiegające w odmienny sposób w zgentryfikowanych i niezgentryfikowanych zbiorowościach wiejskich, odmienne struktury wykształcenia i struktury zawodowe oraz zróżnicowane poziomy dochodów. Na uwagę zasługuje wniosek dotyczący wyższej mobilności społecznej zbiorowości zgentryfikowanych i lokalnego charakteru społeczności niezgentryfikowanych (s.126). Podobnie jak obserwacja dotycząca nieznacznie wyższej aktywności społecznej, mającej miejsce w powiatach zgentryfikowanych.

Rozdział szósty jest poświęcony kulturowym korelatom procesu gentryfikacji wsi w Polsce, do których Autorka zaliczyła styl życia mieszkańców wsi, który określiła jako „postchłopski”, konsumpcję i postawy konsumpcjonistyczne, uczestnictwo w kulturze, zachowania zdrowotne i systemy wartości. Styl życia mieszkańców wsi jest zróżnicowany zależnie od miejsca zajmowanego w strukturze społeczno-zawodowej. Trafnie wyróżniono egzogeniczne i endogeniczne źródła gentryfikacji oraz znaczenie mobilności „gentryfierów” i ich znajomości realiów wiejskiego stylu życia dla funkcjonowania w społecznościach wiejskich. Styl życia klasy średniej, głównego aktora gentryfikacji wsi w Polsce, jest jednym z czynników różnicujących tę klasę. Autorka wykorzystwała ustalenia innych badaczy stylu życia (Siciński, Halamska, Szlendak, Bauman, Cebula) do weryfikacji wniosków z własnych analiz, co jest przedsięwzięciem udanym.

W Zakończeniu mgr Zwęglińska-Gałecka podkreśliła specyfikę procesu gentryfikacji wsi w Polsce, którą powiązała z uwarunkowaniami historycznymi oraz obecnym stanem polskiej wsi, odbiegającym od modelu zachodniego. Ważne, moim zdaniem, jest także podkreślenie znaczenia uwarunkowań prawnych, braku planów zagospodarowania przestrzennego, co umożliwia niekontrolowane „rozlewanie się” miasta. Ekonomiczne, społeczne i kulturowe skutki procesu gentryfikacji powodują odmienne zmiany w społecznościach zgentryfikowanych, którym oferują nowe szanse rozwoju, społeczności niezgentryfikowane natomiast ulegają osłabieniu.

5. Konkluzja

W świetle stwierdzeń zawartych w recenzji i uwag krytycznych stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Dominiki Zwęglińskiej-Gałeckiej, *Gentryfikacja wsi w Polsce: znaczenie i skutki procesu* jest samodzielna, oryginalna i nowatorska. Spełnia tym samym wymogi stawiane pracom na stopień doktora określone w stosownych przepisach prawnych. Wnoszę o dopuszczenie mgr Dominiki Zwęglińskiej-Gałeckiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Problemy do dyskusji:

- 1. Jakie walory aplikacyjne badań nad gentryfikacją dostrzega Doktorantka?**
- 2. Jakie argumenty przemawiają za tym, że gentryfikacja wsi jest kluczowym procesem decydującym o przemianach obszarów wiejskich w Polsce?**

Dr hab. Hanna Podedworna, prof. ABNS